

کتابخانه‌های دیجیتالی و مدیریت منابع الکترونیکی

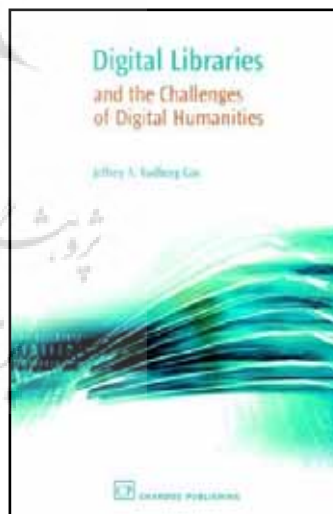
• فریبرز درودی

دانشجوی دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

دانشگاه میسوری شهر کانزاس^۲ است. وی قبل از اتمام دوره دکتری تخصصی خود، از سال ۱۹۹۸ به مدت دو سال در دانشگاه شیکاگو^۳ به‌عنوان برنامه‌نویس و فرهنگ‌نویس^۴ رایانه‌ای در کتابخانه دیجیتالی پرسئوس^۵ در دانشگاه تافت^۶ مشغول به کار بوده است (۲).

این کتاب در شش فصل تنظیم شده است. فصل اول، مقدمه نسبتاً طولانی است که در آن مؤلف به معرفی و بررسی مشخصات کتابخانه دیجیتالی پرداخته و سپس چالش‌های پیش‌روی این نوع کتابخانه را توضیح داده است. در این فصل محتوا و رویکرد اثر تشریح شده و مطالب مهم برای خوانندگان بیان شده است. مؤلف در فصل دوم، «فراهم‌ساختن امکان دسترسی به متون»، به فرآیند تخصصی برجسب‌زنی و رمزگذاری در فعالیت دیجیتال‌سازی پرداخته و مشکلات آن را بیان می‌کند. فصل سوم، «کمک به خوانندگان برای درک پژوهش»، به مفاهیم مهمی چون بازیابی اطلاعات، تحلیل کلیدواژه، گسترش پرس‌وجو، بازیابی پیشرفته و جست‌وجوی مبتنی بر مصورسازی^۷ و چندزبانی اختصاص دارد. در فصل چهارم، «توانمندسازی دانشوری نوین»، مطالعات کمی در حوزه واژگان و متن تحلیل شده و فنون فرهنگ‌نگاری^۸ به‌شکل تخصصی معرفی شده و در فصل پنجم به‌اختصار موضوع دانش‌ورزی نوین، کتابخانه دیجیتالی و مخازن رسمی بیان شده است. فصل ششم نیز به نتیجه‌گیری از مباحث کتاب اختصاص دارد.

یکی از چالش‌های اصلی کتابداران و اداره‌کنندگان مخازن دیجیتالی، فعالیت حرفه‌ای اطلاع‌رسانی درخصوص گردآوری، سازماندهی، ذخیره‌سازی، بازیابی، اشاعه و تدوین نظام‌مند منابع دیجیتالی^۹ تازه‌ای است که از سوی دانشمندان، پژوهشگران و

کتابخانه‌های دیجیتالی و چالش‌های انسانی

Rydberg-cox, Jeffrey A. (2005) **Digital Libraries And the Challenges of Digital Humanities.** Oxford: Chandos Publishing.
ISBN: 1-84334-134-4

جفری ای. ریدبرگ-کوکس^۱ مؤلف این کتاب، مدیر برنامه مطالعات کلاسیک و استادیار زبان انگلیسی، مطالعات دینی و علوم رایانه در

که از سوی اندیشمندان و متخصصان پدید آمده است. همچنین تبیین تأثیری که این عوامل اثربخش بر ارکان و مؤلفه‌های انسان‌گرایی معاصر برجای نهاده است. فراهم ساختن زمینه مناسب برای فرآیندهای تخصصی ایجاد^{۱۲}، دسترسی^{۱۳} و نگهداری طولانی مدت^{۱۴} منابع دیجیتالی رکن اصلی چرخه حیات دیجیتالی را تشکیل می‌دهد. در این باره باید گفت هدف از نگارش کتاب تشویق کتابداران به تفکر درباره چرخه حیات منابع الکترونیکی است که از عناصر نوین ایجادشده در مؤسسات به کار می‌رود و هدف بعدی فراهم ساختن امکان دسترسی کاربران نهایی به اینگونه منابع و نگهداری طولانی مدت از منابع دیجیتالی از دیگر اهداف این اثر است (۳).

کتاب همچنین مباحث مربوط به توسعه و پیشرفت‌های نوین در عرصه فناوری و تأثیرات رایانه‌ای بر مفهوم انسان‌گرایی را پوشش داده و ارتباط آن را با کتابخانه‌های دیجیتالی مطرح ساخته است. ارائه اطلاعات فنی در حوزه‌هایی نظیر بازیابی اطلاعات^{۱۵} و زبان‌شناسی رایانه‌ای و محاسباتی^{۱۶} برای کاربران غیرفنی از دیگر ویژگی‌های این اثر به‌شمار می‌آید. علاوه بر این، کتاب به مقوله فراهم‌آوری امکان دسترسی کاربران به منابع دیجیتالی به‌منظور اجرای فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی می‌پردازد.

از مباحث دیگر کتاب می‌توان به معرفی و تشریح روش‌های جدید نسخه‌برداری الکترونیکی از متون نظیر اچ. تی. ام. ال. اس. جی. ام. ال. ۱۸، ایکس. ام. ال. ۱۹ و قالب‌های خاص مورد استفاده برای اسناد مانند تی. ای. آی. ۲۰ و داک‌بوک^{۲۱} اشاره کرد. از نکات مهمی که در کتاب به آن توجه شده، بحث چالش‌ها و مشکلات پیش‌روی فرآیندهای حرفه‌ای رمزگذاری^{۲۲} است. استانداردهای یونی‌کد و اسکی^{۲۳} و نویسه‌هایی^{۲۴} که در یونی‌کد به نمایش در نمی‌آیند، از مطالبی است که به آن پرداخته شده است. از مباحث قابل‌اعتنای کتاب باید به ارائه راهکارهای مؤثر در بازیابی اطلاعات اشاره کرد که به خوبی به جنبه‌های آن پرداخته شده است. طراحی بهینه در ساخت کلیدواژه‌های جست‌وجو، خوشه‌بندی^{۲۵} و مصورسازی از جمله فرآیندهای حرفه‌ای در کاربرد فنون بازیابی اطلاعات برای دستیابی به نتایج سودمند است.

طرح چنین مباحثی در کتاب حاکی از ژرف‌نگری نویسنده و تسلط وی بر یافته‌های نوین و مؤثر در عرصه بازیابی اطلاعات است. ایجاد خودکار فرامتن^{۲۶} در دو رویکرد زبان‌شناختی و مفهومی از مقولاتی است که در کتاب بدان پرداخته شده است. در مجموع می‌توان گفت که مؤلف با توجه خاص به چالش‌های مهم و مؤثر در عرصه ساختارهای رسمی و نهادی برای نگهداری از اطلاعات به تلاشی درخور دست یازیده است.

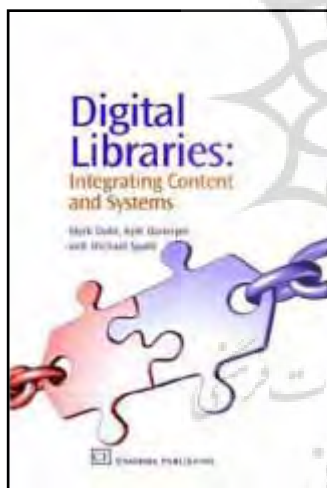
نویسندگان در عرصه زندگی جدید انسان و جهان نوین پدید آمده است. این اسناد حوزه گسترده‌ای از نوشته‌های تحلیلی در عرصه منابع دیجیتالی است که شامل اطلاعات مرجع در پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی با حجم بسیار زیاد، فرامتن‌های چندرسانه‌ای، منابع شنیداری، ویدئو، متون نوشتاری و انواع مختلف مواد اطلاعاتی می‌شود. بنابراین حجم قابل‌ملاحظه‌ای از منابع اطلاعاتی با این قالب خاص پوشش داده شده و به سرعت در حال گسترش است. توسعه و نفوذ روزافزون این منابع به ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی منجر شده است. کتابخانه‌های دیجیتالی مراکزی هستند که می‌توانند در جنبه‌های متعددی به فعالیت اطلاع‌رسانی پرداخته و زمینه بهره‌گیری مؤثر از منابع دیجیتال را فراهم سازند. به‌رغم انتظارات و پیش‌بینی‌هایی که در سالیان قبل صورت گرفت و برخی از متخصصان و اندیشمندان حوزه اطلاعات خبر از نابودی زود هنگام کتابخانه‌های سنتی و منابع چاپی می‌دادند، این کتابخانه‌ها نه تنها از بین نرفتند، بلکه صنعت چاپ در تمام ابعاد خود رونق بیشتری نیز پیدا کرده است. البته نمی‌توان منکر توسعه گسترده منابع دیجیتالی شد یا از اهمیت و ارزش این منابع غافل شد، ولی این منابع در جهان نوین در مسیر همگامی و همراهی با منابع چاپی به دست کاربران رسیده‌اند. منابع دیجیتالی برخلاف تبلیغات اولیه و گرمی که در ابتدای نفوذ در دنیای اطلاعات به‌همراه داشتند، به‌زودی ثابت شد که این منابع مشکلات خاص خود را دارند. زمان نگهداری این منابع و عمر مفید آنان، مشکلات دسترسی به رایانه در تمام مکان‌ها، اثرات سوء بهره‌گیری طولانی از رایانه و برخی مشکلات و چالش‌های ایجاد شده درباره استفاده مؤثر از اینگونه منابع خود حکایتی شنیدنی است. هیچ کتابدار منطقی، با تجربه و متخصص با پیشرفت‌های فناورانه و منابع دیجیتالی سر‌ناسازگاری ندارد. فواید و ثمرات فراوان بهره‌گیری از این منابع بر همگان آشکار است. اما چالش‌های پیش‌روی آن نیز قابل‌انکار نیست. بررسی تحلیلی و ارزیابی محققانه کتابداران و اطلاع‌رسانان نشان خواهد داد که ابعاد متنوع و متعدد در مطالعه اطلاعات دیجیتالی وجود دارد که قابل تأمل و تدبیر بیشتر است. اگر این نکات در بررسی‌های حرفه‌ای مشخص نشود و کتابداران به جوانب مهم آن توجه نکنند، می‌تواند اثرات نامناسبی بر جریان فعالیت حرفه‌ای از خود برجای نهند.

رویکرد اصلی کتاب طرح چالش‌های مهمی است که کارکرد اطلاعات دیجیتالی درباره ویژگی‌های انسانی و انسان‌گرایی نوین برجای نهاده است. علاوه بر آن، ابعاد خاص این قالب اطلاعاتی نوین در حوزه‌های فناوری در عرصه فعالیت حرفه‌ای و تخصصی اطلاع‌رسانی مورد توجه قرار گرفته است. تمرکز کتاب بر نقش کتابخانه‌های دیجیتالی در چرخه کامل حیات عناصر دیجیتالی^{۱۱} است

cord_detail.php?recordID=74[Accessed: 27, Aug., 2007].

3. Digital Libraries and the Challenges of Digital Humanities. By Jeffrey A. Rydberg-Cox. Synopsis by Country book shop. Available:

<http://www.countrybookshop.co.uk/books/index.phtml?whatfor=9781843341345> [Accessed: 26, Aug., 2007].

کتابخانه‌های دیجیتال:
یکپارچه‌سازی محتوا و نظام‌ها

D, Mark; Banerjee, Kyle; Spalti, Michael (2006) **Digital Libraries: Integrating Content and Systems.** Oxford: Chandos Publishing. ISBN: 1-84334-155-7

مارک دال^{۲۷}، کایل بارنچی^{۲۸} و مایکل اسپالتی^{۲۹} تاکید بر توانایی‌هایشان در عرصه تشریح روشن و شفاف فناوری‌های پیچیده، طی سه دهه در حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی کاملاً شناخته شده‌اند. از دیگر اقدامات

به نظر می‌رسد که مؤلف درباره کتابخانه آرای خوشایندی ندارد، مانند توضیح پرسش‌های خویش درخصوص کتابخانه به‌مثابه یک مؤسسه نوین نیز دارد. با وجود این وی ملاحظات ارزشمندی ارائه می‌دهد که ممکن است در ایالات متحده بسیار دلپذیر باشد؛ نخست آنکه شیفتگی نسبت به کتابخانه با هزینه بالا و براساس منابع مبتنی بر اشتراک شکل گرفته و دیگر آنکه عدم حمایت‌های ساختاری برای تحویل منابع دیجیتالی از سوی دانشمندانی که در محیط‌های غیرتجاری فعالیت می‌کنند و توسط کتابخانه فراهم آمده، پوشش داده شده است. با آنکه تعامل و گفت‌وگوی بیشتری نیاز است، ولی وی توانسته میان کتابخانه دیجیتالی و انجمن‌های انسانی ارتباط برقرار کرده و به تحلیل بپردازد(۱).

توانایی متخصصان برای ادامه حضور در عرصه تولید و نشر اطلاعات دیجیتالی و نسبتی که با ویژگی‌های انسانی و تحولات اجتماعی برقرار می‌سازند، زمینه مناسبی برای تحلیل وضع این قالب خاص اطلاعاتی است. بهره‌گیری سودمند از منابع دیجیتالی صرفاً در شیوه استفاده از آن خلاصه نمی‌شود، بلکه در کنار آن شناخت ساختار و تأثیر آن بر زندگی نوین آدمی نیز اهمیت دارد. کتابخانه‌های دیجیتالی نه تنها شیوه دسترسی ما را تغییر داده‌اند، بلکه روش‌های اندیشه و نگرش ما را نیز متحول ساخته‌اند. این نکته‌ای است که مطالعه کتاب به ما می‌آموزد. توجه به تغییرات کیفی و تأثیر بسزای اطلاعات دیجیتالی در زندگی ما، شایسته توجه بیشتر است. مطالعه این اثر سودمند می‌تواند برای علاقه‌مندان به مباحث نظری و معرفت‌شناسانه اطلاع‌رسانی و نیز متخصصان فناوری‌های مطالب جدید و آموزنده‌ای باشد.

منابع و مأخذ

1. Digital Libraries and the Challenges of Digital Humanities. By Jeffrey A. Rydberg-Cox. Book Review from Ukeig. Elucidate. Available: <http://www.ukeig.org.uk/elucidate/public/bkrevs/jan2007/DigitalLibraries.html> [Accessed: 26, Aug., 2007].

2. Digital Libraries and the Challenges of Digital Humanities. By Jeffrey A. Rydberg-Cox. Introduce by Chandos Publishing. Available: <http://chandospublishing.com/catalogue/re->

برجسته و حرفه‌ای آنان، باید به تأسیس و راه‌اندازی کتابخانه‌ها و نظام‌های اطلاعاتی اشاره کرد. این کتاب یکی از آثار مهم این نویسندگان در حوزه موضوعی کتابخانه‌های دیجیتال به‌شمار می‌آید (۱).

کتاب در ده فصل سامان یافته است. در فصل اول که مقدمه اثر است، درباره فرصت‌ها و مهارت‌های ضروری در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال بحث می‌شود. همچنین چالش‌های مطرح در این زمینه به‌اختصار معرفی می‌شود. در فصل دوم، «توانمندسازی فناوری‌ها»، نظام‌های کاربری شبکه‌ای معرفی شده و مباحث مربوط به محیط وب، همچون اچ.تی.ام.ال و طراحی وب، صفحات پویای وب، نظام‌های مدیریت پایگاه داده رابطه‌ای، ایکس.ام.ال، خدمات وب، وب معنایی، بی‌نظمی وب، نرم‌افزار و توانمندسازی فناوری از مطالب مهم و بنیادی این فصل است. فصل سوم، «نقش استانداردها در یکپارچه‌سازی کتابخانه‌های دیجیتال»، به موضوع‌هایی چون اهمیت استانداردهای خودکارسازی کتابخانه، مارک، چالش‌های فنی کار با مارک^{۲۲}، ایکس.ام.ال^{۲۱}، استانداردهای آسان‌سازی کشف و ارسال داده، Z39.50، سروا^{۲۳}، نسل بعدی Z39.50^{۲۴}، جست‌وجوی باز، ابتکار آرشیوهای باز^{۲۵}، یو.آر.ال^{۲۶} گسترده، شناسه شیء دیجیتال^{۲۷}، استانداردهای تعیین اعتبار، استانداردهای ساده‌سازی فرآیندهای خاص و استانداردهای ضروری اختصاص دارد.

در فصل چهارم، «تعیین اعتبار، مدیریت شناسایی و امنیت»، برخی از موضوع‌های مربوط به امنیت و اعتبار بررسی شده که شامل رویکردهای نظام‌های کتابخانه‌ای یکپارچه (با معرفی برخی از انواع آن)، چالش‌های مدیریت شناسایی یکپارچه، داده، شبکه و امنیت خدمات‌دهنده، در معرض خطر قرار گرفتن نظام‌ها، ابزارهای پیشگیری از رخنه و تضعیف امنیت، نظام‌های پایه و حفاظت شبکه می‌شود. فصل پنجم به مقوله رابط کاربر در کنار نظام‌های یکپارچه کتابخانه‌ای می‌پردازد. در این فصل بیشتر نقش کتابداری و اطلاع‌رسانی در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال، نظام‌ها و اطلاعات بیان شده است. فصل ششم، «مدیریت منابع الکترونیکی»، به اهمیت این موضوع و وظایف و نقش‌های آن اختصاص دارد. علاوه بر آن انواع این مدیریت و فرآیندهای کاری آن همچون انتخاب و سفارش منابع الکترونیکی تشریح شده است.

در فصل هفتم که به موضوع مدیریت سرمایه‌های دیجیتال اختصاص دارد، برخی از چالش‌های این موضوع و نظام‌های پایه آن معرفی شده است. همچنین راهکارهای سودمند این شیوه مدیریتی درباره رسانه‌های مختلف و نقش راهبردی مدیریت سرمایه‌های

دیجیتال شرح داده شده است. در فصل هشتم مسئله یکپارچه‌سازی همراه با فراهم‌آوردگان محتوا بررسی و نقش توسعه‌دهنده موتورهای جست‌وجو، شناسه شیء دیجیتال و یکپارچه‌سازی توسعه مکانی تبیین شده است. فصل نهم، «درگاه‌های کتابخانه‌ای»، به تبیین و بررسی مسووط درگاه‌های یکپارچه‌سازی شده و نقش آنها اختصاص دارد. فصل دهم نیز نتیجه‌گیری از مباحث مطرح شده درباره کتابخانه‌های دیجیتال و سازمان کتابخانه است.

کاهش هزینه‌های فناوری اینترنت در عرصه راه‌اندازی نسل جدید کتابخانه‌ها سبب تغییرات بنیادی در خدمات ارائه‌شده از سوی این مراکز اطلاعاتی شده است. تحویل اطلاعات به‌شکل فرآیندی پویا، خلاق و اثربخش تجلی کرده و کاربران می‌توانند به‌سرعت و با سهولت از امکانات نوین کتابخانه‌ها استفاده کنند. بر این اساس تأسیس کتابخانه‌های دیجیتال با سرعتی قابل توجه توسعه یافته است. کتابخانه‌های دیجیتال با بهره‌گیری از امکانات نوین فناوری در عرصه فعالیت اطلاع‌رسانی توانسته‌اند جایگاه مناسبی بیابند. همچنین کاربرد سیستم‌های اطلاعاتی در کتابخانه‌های نوین چهره فعالیت حرفه‌ای را دگرگون کرده است.

نیازهای اطلاعاتی به شیوه‌های مختلف و از مجاری گوناگون به کتابخانه اعلام می‌شود و کتابداران نیز با بهره‌گیری از راهبردهای نوین اطلاع‌رسانی به اشاعه و توزیع اطلاعات می‌پردازند. با نفوذ و گسترش کتابخانه‌های دیجیتال، کارکرد و ویژگی‌های آن نیز بسیار مورد توجه قرار گرفته است. نظام‌های اطلاعاتی در کنار محتوای اطلاعات، نقش تأثیرگذاری ایفا می‌کنند. از جمله مباحثی که امروزه مورد توجه برنامه‌ریزان و راهبران نظام‌های اطلاعاتی قرار گرفته، بحث یکپارچه‌سازی فرآیندها و فعالیت‌های تخصصی این کتابخانه‌هاست. بر این اساس تلاش‌هایی برای هماهنگی ساختاری میان اجزای نظام‌های اطلاعاتی صورت گرفته است. کتاب با عنایت به حوزه تخصصی و حرفه‌ای کتابخانه‌های دیجیتال، موضوع‌های مرتبط در این عرصه را بررسی می‌کند. این مقوله‌ها عبارت‌اند از: چالش‌های یکپارچه‌سازی، نیاز به یکپارچه‌سازی و مشکلات و فرصت‌های این عرصه تخصصی، استانداردهای ضروری برای فرآیند یکپارچه‌سازی (شامل ارتباطات، مستندسازی و تبادل داده‌ها).

همچنین فراهم‌سازی فناوری‌های مناسب برای این کار، خدمات‌دهنده‌های وب، زبان‌های فایل آغازگر، پایگاه داده، فناوری تبادل داده، بهره‌گیری از رابط کاربر در نظام یکپارچه کتابخانه‌ای، ظهور نقش مؤثر کتابداری و اطلاع‌رسانی در این حوزه، تبادل داده و قابلیت همکاری و ارتباط تخصصی، مدیریت منابع الکترونیکی

تخصصی کتابخانه‌های دیجیتالی اقدام کنند. یکپارچه‌سازی نظام‌های اطلاعاتی و جست‌وجو در کتابخانه در این اثر به‌دقت بررسی شده و نویسنده کوشیده است تا جنبه‌های فنی و تخصصی آن را در فرآیند اطلاع‌رسانی بازگو کند. از سوی دیگر باید گفت که وی با مطرح ساختن فرآیندهای مدیریت منابع دیجیتالی سعی می‌کند کاربرد بهتر این منابع را به تصویر کشد. نویسنده با استفاده از ساختار نظام‌های مدیریت منابع الکترونیکی به تحلیلی عمیق و مؤثر دست می‌زند.

کتابخانه‌های دیجیتالی نقش مهمی در توسعه و ارتقای دانش بشری ایفا می‌کنند و هر روز با پیشرفت‌های فناوری به دستاوردهای جدید نائل می‌شوند. آنچه بیش از هر عاملی در این کتاب مورد توجه بوده، نظام‌های اطلاعاتی مناسب و بهره‌گیری از فناوری‌های سودمندی است که می‌تواند منابع الکترونیکی را به‌خوبی سازماندهی کرده و در اختیار کاربران قرار دهد. محتوای اطلاعاتی دیجیتالی در کنار فناوری اهمیت بسیاری دارد. بر این اساس باید شرایطی ایجاد کرد که کتابخانه‌های دیجیتالی بتوانند همسو با توسعه فناوری، به ارتقای کیفیت منابع و اطلاعات دیجیتالی خود اهتمام ورزند.

کتاب دارای اصطلاحنامه‌ای از سرنام‌های استفاده شده در متن و همچنین کتاب‌شناسی و نمایه است. مطالعه این اثر برای آشنایی با ساختار و کاربردهای کتابخانه‌های دیجیتالی، و یکپارچه‌سازی نظام‌ها و محتوای اطلاعاتی آنان سودمند و مؤثر است.

منابع و مآخذ

1. **Digital Libraries: Integrating Content and Systems.** By Mark Dahl, Kyle Banerjee and Michael Spalti. Introduce from chandos publishing. Available:

http://chandospublishing.com/catalogue/record_detail.php?recordID=91 [Accessed: 27, Aug., 2007].

2. **Digital Libraries: Integrating Content and Systems.** By Mark Dahl, Kyle Banerjee and Michael Spalti. Review from Chris Awre (University of Hull). Available: http://www.ariadne.ac.uk/issue_50/awre-rvw/ [Accessed: 27, Aug., 2007].

قابل بهره‌برداری از طریق اخذ اجازه رسمی، نقش‌ها و نمونه‌های نظام‌های مدیریت منابع الکترونیکی، مدیریت دارایی‌ها و سرمایه‌های دیجیتالی، انواع و عملکرد نظام‌های مدیریت سرمایه‌های دیجیتالی، یکپارچه‌سازی نظام‌های مدیریت سرمایه‌های دیجیتالی و امکان‌سازی جست‌وجوی بهینه در این نظام‌ها، توسعه و ارزیابی مجموعه‌های دیجیتالی، جست‌وجوی فراگیر و به‌هم‌پیوسته، نقش توسعه‌یافته موتورهای کاوش، درگاه وب، نقش وبسایت کتابخانه، قابلیت استفاده از نظام‌های مدیریت محتوای طراحی‌شده محلی در مقابل تجاری، تثبیت موقعیت در آینده حرفه‌ای، احتمال‌ها و محدودیت‌های برنامه‌ریزی، ساختار سازمانی و طراحی کتابخانه‌های دیجیتالی، توسعه و ارتقای تخصص مواجهه با چالش‌های پیش‌رو در آینده از مباحث دیگر کتاب است.

کتاب با تمرکز بر دو حوزه مهم ابزارها و راهبردها تألیف شده و اطلاعاتی در زمینه فناوری‌های به‌کار گرفته شده در کتابداری و نگاه به آینده کاربرد گسترده فناوری در طولانی‌مدت ارائه می‌دهد، از این رو جایگاه توانایی بررسی و راهنمایی برای برنامه‌ریزی آینده مورد توجه قرار گرفته است (۲).

نویسنده در این اثر بر آن بوده تا با ترسیم شمای کلی یک کتابخانه دیجیتالی، به فرآیند برنامه‌ریزی و طراحی اثربخش، برای ارتقای کیفیت خدمات و اشاعه اطلاعات کمک کند. یکی از ارکان اصلی در ساختار این اثر، توجه به نکات مهم برنامه‌ریزی و بهره‌گیری از راهبردهای مؤثر در ایجاد، نگهداری و توسعه خدمات اطلاعاتی کتابخانه دیجیتالی است. از نکات کلیدی کتاب به فراهم‌سازی توصیف و ارزیابی از فناوری‌های نوین اطلاعاتی می‌توان اشاره کرد که شرایط مناسبی برای تدوین خط‌مشی به‌کارگیری کارکنان متخصص و کتابداران با تجربه ایجاد می‌کند.

از مطالب دیگر این اثر می‌توان به نقش وبسایت در حرفه کتابداری اشاره کرد. به‌طور کلی بررسی‌های بسیاری از سوی پژوهشگران در این حوزه صورت گرفته و وبسایت کتابخانه‌ها از دیدگاه‌ها و کارکردهای مختلف بررسی شده است. نقش حفظ و نگهداری محتوای منابع اطلاعاتی دیجیتالی در کتابخانه‌ها یکی از موارد مهمی است که در ارتباط مستقیم با وبسایت کتابخانه و شیوه ارائه و دسترسی به اطلاعات می‌باشد. از این رو مباحث مربوط به وب و موتورهای کاوش مورد توجه نویسنده بوده است.

رویکرد اصلی کتاب، ارائه تحلیل‌های مناسبی است که به مدیریت نظام‌های اطلاعاتی کمک می‌کند تا بتوانند در فعالیت‌های حرفه‌ای خود با بینش عمیق و بصیرت کافی به تصمیم‌گیری در امور

ابزارهای آن بررسی شده است. در فصل دوم حقوق مالکیت معنوی و هنجارهای اجتماعی تشریح و برخی از مشکلات مربوط به مالکیت و استفاده مجدد از محتوای دیجیتالی بررسی شده است. فصل سوم با توضیح درباره دو روش مدیریت حقوق دیجیتالی آغاز شده و به نقش سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای مرتبط پرداخته می‌شود. همچنین روش‌های حقوقی و خصوصیات هر یک معرفی شده است. فصل چهارم تحلیل و بررسی دو موقعیت مطالعاتی در ارتباط با فصل پیشین است. در این فصل هر دو موقعیت، نمونه‌ای از مشکلات مربوط به مدیریت حقوق دیجیتالی است که درباره صنعت موسیقی و بخش نرم‌افزاری بیان شده است. فصل پنجم نیز به مبحث مدیریت حقوق دیجیتالی و نقش آن در حمایت از حقوق مالکیت معنوی اختصاص دارد.

با گسترش و توسعه منابع دیجیتالی در سطح جامعه، مسئله حفظ حقوق معنوی این آثار اهمیت زیادی یافته است. ساختار منابع دیجیتالی به سبب سرعت بالای تکثیر، آسانی دسترسی، و قدرت تصرف دیگران، همواره در معرض انواع تهدیدها به حقوق پدیدآورندگان آن بوده است. از سویی با داشتن امکانات نوین فناوری می‌توان سطح و گستره دسترسی بیشتر کاربران به منابع دیجیتالی را فراهم ساخت و از سوی دیگر حفاظت از حقوق مالکیت معنوی بیشتر در معرض خطر قرار گرفته است. در این شرایط توجه به مدیریت بهینه حقوق دیجیتالی در جامعه اهمیت بسیاری دارد.

این کتاب به بررسی و تحلیل مفهوم اجتماعی از مدیریت حقوق دیجیتالی^{۳۲} و نقش فناوری‌ها با بهره‌گیری از روشی دسترس‌پذیر و جالب توجه می‌پردازد. استفاده از شیوه‌ای مناسب و مطلوب در توضیح و تشریح مطالب، در کنار طرح جذاب مباحث، از آن اثری دلپذیر و مقبول پدید آورده است. ترکیب به کار رفته در توضیح دامنه و محدوده مفاهیم مدیریت حقوق دیجیتالی در قالب اصطلاح‌های غیرفنی و سپس تشریح تحولاتی که این مقوله مهم را تحت تأثیر قرار داده، از ویژگی‌های این اثر است (۱).

به طور کلی حیطه حقوق دیجیتالی در جهان نوین یکی از مسائل جدیدی است که توجه متخصصان را به خود جلب کرده است. منابع دیجیتالی با رویکردی متفاوت از آثار چاپی در دنیای ما ظاهر شده‌اند. هرچقدر که تولید و اشاعه این منابع افزایش پیدا می‌کند، مشکلات حفاظت از حقوق معنوی آن نیز بیشتر آشکار می‌شود. امکان سوءاستفاده و بهره‌برداری غیرمجاز از این منابع افزایش یافته و در صورت عدم توجه به حفظ حقوق معنوی منابع دیجیتالی، خسارت‌های سنگینی متوجه پدیدآورندگان آن می‌شود. حمایت از حقوق صاحبان اینگونه آثار در واقع به توسعه و گسترش فرهنگ دیجیتالی در جامعه کمک می‌کند. روش‌های حفاظت از حقوق مالکیت معنوی یکی از ارکان اصلی ساختار کتاب محسوب می‌شود. از نکات عمده در نگارش

مدیریت حقوق دیجیتال: بررسی توسعه حقوق مالکیت فکری

May, Christopher (2006). **Digital Rights Management: The Problem of Expanding Ownership Rights.** Oxford: Chandos Publishing. ISBN: 1-84334-124-7

کریستوفر می^{۳۸} در مرکز مطالعات بین‌المللی اقتصاد سیاسی در دانشگاه وست انگلند^{۳۹} مشغول به کار است. از آثار دیگر او به اقتصاد سیاسی جهانی حقوق مالکیت معنوی: حصارهای جدید (۲۰۰۰)^{۴۰} و جامعه اطلاعاتی: منظری تردیدآمیز (۲۰۰۲)^{۴۱} می‌توان اشاره کرد (۲). این کتاب به نقش تأثیرگذار مدیریت حقوق دیجیتالی و تأثیر آن بر حقوق مالکیت معنوی پرداخته است. نویسنده بر آن بوده تا اثر مهمی در حوزه حقوق منابع دیجیتالی که یکی از ضرورت‌های نوین جامعه معاصر جهانی می‌باشد، تألیف کند. کتاب در پنج فصل اصلی تدوین شده است.

فصل اول مقدمه‌ای است که درباره موضوع کتاب به طرح و بحث در خصوص مدیریت حقوق دیجیتالی پرداخته است. در این فصل همچنین جامعه اطلاعاتی و تأثیر اینترنت بر اشتراک اطلاعات و

Amazon. Available: http://www.amazon.com/Digital-Rights-Management-Information-Professional/dp/1843341247/ref=sr_1_1-4675301-103/0467803?ie=UTF8&s=books&qid=1188650806&sr=1-8 [Accessed: 1, Sep., 2007].

2. Digital Rights Management: The Problem of Expanding Ownership Rights. By Christopher May. Introduce from Chandos Publishing. Available:

http://chandospublishing.com/catalogue/record_detail.php?recordID=65 [Accessed: 27, Aug., 2007].

رهنمودهای اخلاقی در کتابخانه‌های دیجیتالی

Anderson, Cokie G. (2006) **Ethical Decision Making for Digital Libraries.** Oxford: Chandos Publishing. ISBN: 1-84334-149-2

کوکی جی. آندرسون^{۳۳} استادیار و کتابدار نشر الکترونیکی در دانشگاه ایالتی اوکلاهما^{۳۴} در استیل‌واتر^{۳۵} است. وی همچنین عضو هیئت

کتاب، تمرکز بر مقیاس‌ها و هنجارهای اجتماعی درباره مسئله مهم حقوق مالکیت معنوی است. بدون هیچ تردیدی ابعاد جامعه‌شناختی در تدوین مقررات و قوانین منابع دیجیتالی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. تلاش نویسنده با توجه به ساختار منابع دیجیتالی، برای معرفی ابعادی از وضع حقوقی این منابع است که باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد. تبیین وضع این حقوق در تعامل با مؤلفه‌های مطرح اجتماعی خود بحث مهم و مؤثری است که جای بررسی بیشتر در این عرصه مطالعاتی دارد. در تحلیل مسائل طرح شده در حوزه مدیریت حقوق دیجیتالی، مباحث مربوط به صنعت موسیقی و بخش توسعه نرم‌افزاری مورد بحث قرار گرفته، که حاکی از توجه خاص مؤلف به قالب‌های مهم و تأثیرگذار منابع دیجیتالی است. نرم‌افزارها یکی از انواع تولیدات اطلاعاتی هستند که امروزه به صنعتی گران‌بها تبدیل شده است. شرکت‌ها و سازمان‌های متعددی در این عرصه فعال هستند. زیان ناشی از استفاده غیرقانونی از نرم‌افزارهای کاربردی بسیار سنگین است. به‌رغم اتخاذ تدابیر امنیتی در تولید این محصولات، همچنان بحث استفاده غیرمجاز و شکستن قفل‌های امنیتی وجود دارد. تدوین مقررات بازدارنده‌ای که استفاده بدون مجوز از این برنامه‌ها را کاهش دهد، یکی از راهکارهای سودمند حفظ حقوق دیجیتالی است. از سوی دیگر پرداختن به جنبه‌های حقوقی مسئله باید در بستر اجتماع و در تعامل با جنبه‌های دیگر زندگی جمعی مطرح شود.

یکی از جنبه‌های تحلیلی کتاب، طرح جایگاه و منزلت مدیریت حقوق دیجیتالی از منظر سیاسی است. در واقع نویسنده کوشیده است تا این مفهوم اثربخش را در زمینه سیاسی و با توجه به ساختار قدرت مطرح سازد. از دیگر نکات مهم در نگارش کتاب می‌توان به تبیین نظری و کاربردی تأثیر اجتماعی فناوری‌های مهم و نوین در عرصه حقوق مالکیت معنوی و مدیریت حقوق دیجیتالی اشاره کرد. فناوری با خود فرهنگ خاصی به ارمغان آورده که می‌توان بر اساس آن جنبه‌های اجتماعی زندگی بشری را مورد بررسی قرار داد. این جنبه‌ها در لایه‌های متعدد زندگی اجتماعی قابل تحلیل است، و مؤلف بر آن بوده تا به شرح و بیان تأثیر قدرتمند آن بپردازد.

تلاش نویسنده در نگارش ساده، شفاف و قابل درک متن برای خوانندگان غیرفنی قابل تقدیر است. مطالعه این اثر برای متخصصان اطلاع‌رسانی، کتابداران، کارشناسان حقوقی حق مؤلف و متخصصان فناوری سودمند است.

منابع و مأخذ

1. Digital Rights Management: The Problem of Expanding Ownership Rights. By Christopher May. Editorial Reviews from

(۲). از ویژگی‌های خاص کتاب آن است که پیمایشی نظام‌مند درباره برنامه‌های اصلی کتابخانه‌های دیجیتال انجام می‌دهد و به نقش مهم و تاثیرگذار اخلاق در شکل‌دهی سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و فرآیندهای کاری در کتابخانه‌های دیجیتال می‌پردازد.

در تحلیل کتاب باید بیان کرد که نویسنده نگرشی اخلاقی در بیان وضع دیجیتال‌سازی اطلاعات ارائه داده و این مقوله را در ساختار کتابخانه‌های دیجیتال و حفظ و نگهداری از این منابع مطرح می‌سازد. در این میان رهنمودهای ارزنده‌ای از لحاظ رفتار حرفه‌ای و تصمیم‌گیری تخصصی درباره موقعیت‌های متفاوتی که در فعالیت کاری اطلاع‌رسانی در کتابخانه‌های دیجیتال ظاهر می‌شود، بررسی شده است. یکی از نقاط قوت اثر، ارائه پرسش‌های متعددی است که برای سنجش قدرت و توان خواننده در هنگام مواجهه با مشکلات پیچیده در شرایط دشوار کاری مطرح می‌شود. این پرسش‌ها آزمون مؤثری برای خودارزیابی خوانندگان به‌شمار می‌آید. همچنین بیان رهنمودهای اخلاق حرفه‌ای و شیوه‌های رفتار تخصصی برای کتابداران، آرشیویست‌ها، متخصصان و فعالان اطلاع‌رسانی در برخورد با انواع گروه‌های حرفه‌ای و متخصصان مختلف، برای به‌کارگرفتن این توصیه‌ها در تعامل با دیگران و در کتابخانه‌های دیجیتال بسیار سودمند است. گفتنی است که پاره‌ای از این شیوه‌های رفتاری با مسائل و مشکلات نوین مطرح شده در کتابخانه‌های دیجیتال چندان منطبق نیست، ولی بهره‌گیری از اصول کلی بیان شده در این مبحث می‌تواند کاملاً راهگشا و اثربخش باشد. یکی از نکاتی که در کتاب مورد توجه قرار گرفته، بحث ارتباط شیوه‌های رفتاری کتابداران در زمینه مشکلات مربوط به آی.پی.^{۵۰} است. دسترسی به اطلاعات در محیط شبکه با بهره‌گیری از تفاهم‌نامه خاص اینترنت و رمزهای اختصاصی میسر است. استفاده از این امکان که آن را تحت عنوان آی.پی، یعنی تفاهم‌نامه اینترنت می‌شناسیم با برخی سوءاستفاده‌های مجازی همراه است. حریم خصوصی افراد در کنار حقوق شهروندی، همواره مورد احترام است. از سوی دیگر امکان بهره‌برداری غیرمجاز از شناسه دسترسی افراد وجود دارد. همچنین شناسایی علاقه‌مندی افراد در دسترسی به سایت‌ها و اطلاعات خاص، معمولاً با محدودیت‌های اخلاقی و قانونی مواجه است. پرداختن به جنبه‌های مختلف این فعالیت‌ها مستلزم مذاقه و توجه ویژه است. مسائل اخلاقی در سطوح متعدد دسترسی به اطلاعات و منابع دیجیتال، همواره یکی از عناصر مؤثر به‌شمار می‌آید. مدیریت کتابخانه‌های دیجیتال و ارائه خدمات اطلاعاتی در پوشش ملاحظات رفتاری یکی از مشکلات جدیدی است که کمتر در آثار کتابداری و اطلاع‌رسانی به آن پرداخته شده است. همچنین برنامه‌ریزی و مدیریت بحران از مواردی است که در این عرصه مهم مورد توجه بوده است. حفظ و نگهداری اطلاعات

تحریریه^{۴۶} مجله کتابخانه الکترونیکی^{۴۷} می‌باشد و با همکاری دیوید مکسول^{۴۸} کتاب راه‌اندازی مرکز دیجیتالی^{۴۹} را به‌همت انتشارات چندوس در ۲۰۰۴ به چاپ رسانده است (۱).

کتاب از چهار فصل تشکیل شده است. فصل اول مروری بر اخلاق عملی و کلاسیک است که به شرح این مقوله مهم در زندگی و جامعه می‌پردازد. فصل دوم به موضوع رابطه و نسبت میان اخلاق و حرفه اختصاص دارد. مؤلف در این بخش با تأکید بر نقش مهمی که اخلاق در فعالیت تخصصی اطلاع‌رسانی برعهده دارد، به تبیین جایگاه اخلاق در روند کاری مراکز اطلاع‌رسانی می‌پردازد. در فصل سوم مبانی اخلاقی نشر الکترونیکی و دیجیتال‌سازی اطلاعات بررسی و سیاست‌ها، روش‌ها و بررسی‌های اخلاقی در حوزه اطلاعات دیجیتال تشریح می‌شود. همچنین نقش اخلاق در فرآیندهای کاری دیجیتال کردن اطلاعات، به‌ویژه در خصوص نرم‌افزارها و تأثیر آن بر حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی مورد مطالعه قرار گرفته است. اخلاق و حفاظت از منابع دیجیتال، اخلاق و دسترس‌پذیری نیز از مطالب دیگر این فصل است. فصل چهارم به موضوع تأثیر اخلاق در مدیریت و خدمات کتابخانه‌های دیجیتال اختصاص دارد. اشتراک مجلات الکترونیکی، تأمین دسترسی طولانی مدت به منابع، آرشیوهای دیجیتال و برنامه‌ریزی خطرهای احتمالی، در کنار نقش مهم مبانی اخلاقی از مباحث این فصل است.

نویسنده در این کتاب به طرح مشکلات پیچیده و مسائل اخلاقی، دستورالعمل‌های رفتاری، رهنمودهای حرفه‌ای و منابع اخلاقی برای حل مشکلات پیش آمده در کتابخانه‌های دیجیتال می‌پردازد. آغاز کتاب با طرح مروری کلی درباره اخلاق عملی و کلاسیک می‌باشد. در ادامه شیوه رفتار حرفه‌ای در جوامع اطلاعاتی و در ارتباط با فعالیت تخصصی و کار در کتابخانه‌ها، آرشیوها، و مشاغل مرتبط با فناوری اطلاعات بررسی و تحلیل می‌شود. رویکرد اصلی کتاب ارزیابی مشکلاتی است که در فرآیند دیجیتال‌سازی و مدیریت کتابخانه‌های دیجیتال ظاهر می‌شود. پس از آن راهکارهای کاربردی برای حل معضلات ارائه می‌شود. در این زمینه توضیح و شرح مبسوطی درباره پی‌ریزی شیوه‌های اثربخش اخلاق اطلاعاتی که می‌تواند به‌صورت کاربردی و قابل تطبیق با شرایط یادشده اتخاذ شود، آمده است.

نویسنده همچنین با طرح پرسش‌های اخلاقی درباره موضوع‌هایی چون انتخاب منابع، مالکیت معنوی، تعیین بودجه، استانداردها، طراحی سایت، قدرت دسترسی آزاد، مجوز رسمی برای استفاده از مجلات، پروژه‌های همکاری، حفاظت دیجیتال، مسئولیت‌های فردی در مقابل مؤسسه یا کارمندان، کاربران و مشتریان کتابخانه‌های دیجیتال، مؤسسات حرفه‌ای و انجمن‌های جهانی اطلاع‌رسانی به تبیین جایگاه هریک از لحاظ ویژگی‌های رفتاری و برخورد‌های حرفه‌ای می‌پردازد

14. Long term preservation
15. Information retrieval
16. Computational linguistics
17. HyperText Markup Language(HTML)
18. Standard Generalized Markup Language (SGML)
19. eXtensible Markup Language(XML)
20. Text Encoding Initiative(TEI)
21. DocBook
22. Encoding
23. ASCII and Unicode standards
24. Characters
25. Clustering
26. Hypertext
27. Mark Dahl
28. Kyle Vanerjee
29. Michael Spalti
30. MARC (Machine Readable Catalog)
31. XML (Extensible Markup Language)
32. SRU/W
33. Z39.50
34. Open Archives
35. URL(Uniform Resource Locator, previously: Universal Resource Locator)
36. Digital Object Identifier
37. Portals
38. Christopher May
39. University of the West of England
40. A Global Political Economy of Intellectual Property Rights: The New Enclosures
41. The Information Society
42. Digital Rights Management (DRM)
43. Cokie G. Anderson
44. Oklahoma State University
45. Stillwater
46. Editorial board
47. Electronic Library
48. David Maxwell
49. Starting a Digitization Center
50. IP issues

دیجیتالی، در کنار ارائه خدمات بهینه، همسو با ملاحظات رفتاری و مدیریت شایسته این کتابخانه‌ها، نیازمند مطالعه و تحلیل بیشتری است.

تلاش نویسنده در بیان رویکردی نوین در ساختار کتابخانه‌های دیجیتالی را باید قدر نهاد. مطالعه این اثر برای اهدافی چون اداره بهینه کتابخانه‌های دیجیتالی در تأمین منابع دیجیتالی، برنامه‌ریزی آرشیوهای دیجیتالی، یا مخازن اطلاعاتی، مدیریت اشتراک منابع الکترونیکی و ارائه خدمات بهینه در کتابخانه‌های دیجیتالی با عنایت به رعایت مبانی اخلاق حرفه‌ای، رفتار سنجیده و برقراری تعامل اثربخش می‌تواند سودمند باشد.

منابع و مأخذ

1. Ethical Decision Making for Digital Libraries by Cokie Anderson. Introduce from Chandos Publishing. Available: http://chandospublishing.com/catalogue/record_detail.php?recordID=84 [Accessed: 27, Aug., 2007].
2. Ethical Decision Making for Digital Libraries by Cokie Anderson. Summary from Books.co.uk. Available: http://www.books.co.uk/ethical_decision_making_for_digital_libraries/9781843341956.html [Accessed: 1, Sep., 2007].

پی‌نوشت‌ها

1. Jeffrey A. Rydberg-cox
2. University of Missouri Kansas City
3. University of Chicago
4. Lexicographer
5. Perseus Digital Library
6. Tufts University
7. Visualization
8. Lexicography
9. Digital resources
10. Format
11. Complete life cycle of digital objects
12. Creation
13. Access